

Геннадій Іванущенко

*Член Вченої ради Центру досліджень
Визвольного руху, керівник Архіву
ОУН в Українській Інформаційній
Службі-Лондон.*

Стаття розповідає про підготовку та проголошення Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 р. крізь призму спогадів діяча УВО і ОУН, Головного судді ОУН(б) Володимира Горбового «Погода совісті». Особливу увагу приділено діяльності Українського національного комітету, який очолював Горбовий, його стосункам з Українським центральним комітетом В. Кубійовича й ОУН(м) та німецькими інстанціями.

Ключові слова: спогади, Володимир Горбовий, Український національний комітет, Український центральний комітет, ОУН(б), ОУН(м).

Gennadiy Ivanushchenko

Reestablishment of the Ukrainian Statehood 1941 According to Volodymyr Gorbovyi's Memories

The article tells about preparation and proclamation of the Ukrainian State Reestablishment Act of the June, 30 1941 through the prism of UVO and OUN activist, OUN(B) Chief Judge Volodymyr Gorbovyi's memories "The Weather of Conscience". Particular attention is paid to the work of Ukrainian National Committee lead by Gorbovyi, its relationship with V. Kubyovych's Ukrainian Central Committee and OUN(M), and German agencies.

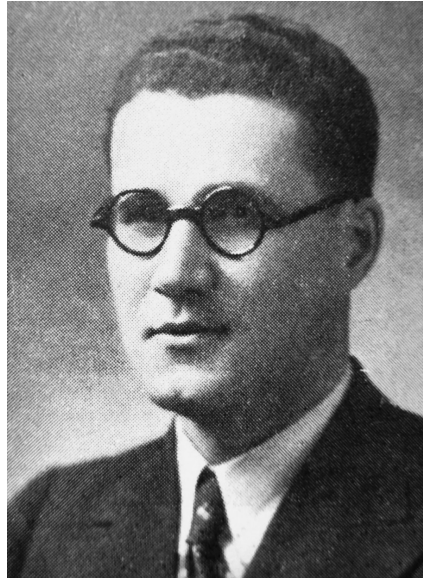
Key words: memories, Volodymyr Gorbovyi, Ukrainian National Committee, Ukrainian Central Committee, OUN(B), OUN(M).

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1941 РОКУ У СПОГАДАХ ВОЛОДИМИРА ГОРБОВОГО

Державотворча енергія українського народу, черговий етап якої у ХХ ст. припав на початок Другої світової війни, знайшла відображення не тільки в політичних подіях тієї доби, але і в документах. Крім усього комплексу таких документів, які потрапили на зберігання в архіви України, архівні і музейні збірки української діаспори, давши пошттовх великій кількості дослідницької літератури, окреме місце займають спогади учасників. Часто вони знаходяться у власності авторів, часто — у власності колекціонерів, часто пропадають безслідно і тільки в окремих щасливих випадках долучаються до архівів Визвольного руху, а відтак — вводяться в науковий обіг.

Одними з таких мемуарних джерел є спогади Володимира Горбового — відомого українського юриста, активного діяча УВО та ОУН, в'язня нацистських та советських таборів у 1940—1970-х рр.

Володимир Горбовий служив у лавах Української Галицької Армії, а згодом в Армії Української Народної Республіки. Був членом Української військової організації та Організації українських націоналістів, займав посаду Головного судді ОУН. Він за свою діяльність відбував арешт у Львові у 1922 р., у 1934 р. ув'язнений в польському таборі у Березі Картузькій, у 1941 р. його заарештували нацисти та запроторили до в'язниці «Монте Люпіх» у Кракові, у 1949 р. засуджений до 25 років виправно-трудоих таборів СРСР.

Володимир Горбовий.

Свої спогади під назвою «Погода совісті» він писав, очевидно, тривалий час і закінчив їх у містечку Долина Івано-Франківської області 30 січня 1978 р.¹

Спогади ці багатопланові і стосуються різних періодів і аспектів українського громадського життя, політичних подій і біографічних моментів. Зокрема, д-р Горбовий був адвокатом Степана Бандери та інших членів ОУН на судовому процесі, який проходив з 17 листопада 1935 р. по 13 січня 1936 р. у Варшаві. Отже, він добре знав не тільки багато деталей життя й характеру майбутніх натхненників, організаторів і учасників проголошення державності, але й мав можливість говорити з ними про плани на найближче майбутнє.

У цих спогадах для нас, у дні ювілею Акта 30 червня, цікаві саме ті їх сторінки, які висвітлюють підготовку до проголошення української державності, поведінку учасників тих подій та загальну політичну атмосферу.

Насамперед, треба згадати, що Володимир Горбовий був висунутий від української громадськості на посаду Голови Українського центрального комітету в Кракові, але німці гостро заперечували проти його кандидатури. Як пише сам Горбовий: «Німецькою сухою урядовою постановою з позиції сили я не був довірливий і свого невдоволення не скривав. На другий день зранку довідався я, що німці замітили моє холодне відношення до них». Крім того, шеф німецької служби безпеки в Генерал-губернаторстві Гайм звинувачував Горбового у постачанні євреям фальшивих українських посвідчень. Хоча таким способом, як згадує В. Горбовий, вдалося врятувати життя багатьох людей, сам він мало не поплатився власним.

Тому згодом на голову УЦК німці затвердили проф. В. Кубійовича. Горбовий був радий тому. «Завдяки цій напруженій еквілібристиці мені вдалося вийти з того гнітучого опала цілим і не попсованим. Я же не міг допустити до того, аби ворожа пропаганда могла патякати і блюзнити, що обраний представник українського народу став чужим агентом», — писав він у спогадах.

Володимир Горбовий описує, як часто йому доводилось, придумуючи різні причини, уникати зустрічей, які йому призначали

¹ Горбовий В. *Погода совісті (спогади)* — колекція документів Василя Олеськіва (Лондон).

представники німецької влади: «Як сатрап Станіславщини гауптштурмфюрер Крігер хотів найти зі мною спільну мову і визвав мене з Долини в свою столицю, то дістав повідомлення, що я виїхав в Краків. Як же вони хотіли здобати мене в Кракові, то найти мене не могли».

Тим часом примама нової війни, а разом з тим і великих геополітичних змін майже не залишали часу на розробку сталих і деталізованих планів. Позиція німців до державницьких намірів українців не була ясною тільки на перший погляд. Всі, хто знайомився з ідеологічними постулатами нацистської партії, не мали щодо цього ніяких ілюзій. Непередбачуваність полягала лише в тактиці: доки і до якого етапу війни німці готові вести гру», і чи встигнуть українці до того часу настільки «наростити м'язи», щоб стати з об'єкту — суб'єктом цієї гри?

«Згодом приїхав з півдня в Краків Ярослав Стецько», — пише В. Горбовий. «Степан Бандера теж переніс своє поселення в Краків. Для нас було ясно, що ще весною 1941 р. може прийти до збройної звади. Теж ми припускали, що Гітлер не допустить до створення нашої самостійної держави. Адже брався займати наші землі для створення там свого, а не нашого життєвого простору. Однак це був німецький, а не український погляд на справу. Ми знали, що суспільно-політична зрілість нашого народу дійшла до вершин свого розвитку, і що настала історична хвиля, яку ми повинні використати для свого народу. Хоч би нам прийшлося пожити за справу «душу і тіло», то мусимо доказати, що саме ми є покликані долею для того, аби здійснити нашу історичну завітну місію. Ми домовилися до того, що насамперед поспробуємо легальним шляхом проголосити і завести свій державний лад на своїй землі, а як це не вдасться виконати, тоді вчинимо це революційним порядком. Я мав здійснювати перший задум, а Бандера другий. Отже я покликав насамперед ініціативний комітет до життя. Він мав підготувати матеріал і ґрунт для діяльності Українського Національного Комітету», — згадує він.

Тут ми маємо справу з виразним планом проголошення державності України двома можливими в тих умовах шляхами. Ярослав Стецько у своїй праці «30 червня 1941 р.» підтверджує, що Український національний комітет постав з ініціативи ОУН як представництво різних українських політичних середовищ,

але не за партійним, а за індивідуальним принципом. «Степан Бандера залишився в Кракові і напевно при несподівано прихильній поставі німців був би цей наш плян спільно з УНК реалізував. Я був би перебрав тимчасове Крайове Правління на ЗУЗ, УНК був би переїхав в Україну, спільно ми сконсолідували б це з евентуальною ініціативою в Києві, яка за іншої постави Німеччини була б прийшла до голосу на Наддніпрянщині, і був би створений коаліційний, загально-український уряд з домінантними силами Києва, що там у боротьбі здобули б позиції, з тимчасовим передпарламентом, — щоб включити в боротьбу і державне будівництво усі творчі патріотичні і фахові сили всієї України», — писав він².

Та повернемося до спогадів Володимира Горбового. 16 червня 1941 р. УНК видав Декларацію прав українського народу. Автором Декларації був Горбовий. Там було виразно зазначене невід'ємне право українців на самовизначення. Зміст документа був сформульований як дипломатична нота, яку В. Горбовий як голова підписав і направив Гітлерові. Незабаром прийшла і перша реакція: Бандері і Горбовому заборонили без згоди німецької влади міняти місця перебування.

Після опублікування цієї декларації УНК вирішив скликати Український Національний Конгрес. Засідання конгресу відбулося 22 червня 1941 р. у приміщенні товариства «Просвіта» в Кракові. Там прийняли Маніфест проголошення Самостійної Української Держави, де було виразно зазначено, що господарем української землі буде український народ у своїй незалежній державі. «Під час нарад конгресу в будинок просвіти зайшов начальник німецької служби безпеки Гайн і його співробітник Д-р Глязер (D-r Hlaser). Я говорив з ним в коридорі будови, але на залю нарад я їх не запросив. Згадав лише про маніфест конгресу», — пише Горбовий у спогадах.

Після Конгресу почалася організаційна робота. Володимир Горбовий зустрічався у своєму помешканні з Андрієм Лівичьким і його сином, іншими представниками табору УНР, Василем Мудрим, д-ром Степаном Вітвицьким та їх однодумцями з УНДО, Лебедем-Юрчиком, полковником Євтимовичем — представниками

² *Стецько Я. 30 червня 1941. — Торонто. — 1967. — С. 147.*

гетьманського руху, Володимиром Янівим, Ярославом Старухом (якого, до речі, дуже цінував за організаторські здібності й енергію під час роботи в УНК), представниками Фронту національної єдності. «Після проголошення нашої самостійності 22.VI.1941 р. всі наші партії, групи і табори визнали новий наш уряд і виявили намір співпрацювати з ним», — згадує він.

Згадує про такі контакти УНК з представниками різних українських середовищ і Віктор Андрієвський у спогадах «Краківські образки»³.

Спочатку також і Український центральний комітет приєднався до тієї акції. Відбулися переговори між урядом (на чолі з В. Горбовим) і УЦК в приміщенні УЦК. Представники обох сторін домовились, що господарські справи поки що залишаться за УЦК, а решту вестиме уряд, створений Українським національним комітетом. Але пізніше В. Кубійович, після зустрічі з шефом безпеки Гаймом, заявив, що «необачно зробив крок, який ввів його в прикре положення і жаліє, що так сталося». Щодо ОУН під проводом Мельника, то В. Горбовий пише, що вона також спочатку позитивно поставилася до проголошення державності. Однак Микола Сціборський пропонував почекати зі створенням уряду, «доки німці не скажуть свого конкретного слова...»

Іноді в літературі про УНК (зокрема в книзі Я. Стецька) говориться, що його головою був генерал Всеволод Петрів, а Володимир Горбовий був його заступником. У своїх спогадах Горбовий уточнює, що до генерала їздила в Брно делегація з цими пропозиціями, але отримала відмову. Тому уряд очолив Володимир Горбовий.

«За кілька днів стало ясно, що легальним шляхом наш народ не зможе визначити свою долю. Провід ОУН рішив зробити це революційним порядком. Провідник Степан Бандера десигнував Ярослава Стецька на пост голови уряду держави і велів повторити краківську історію проголошення нашої самостійної держави у Львові», — читаємо у спогадах. І далі: «УНК привітав уряд Стецька і визвав українське суспільство до співпраці з тим урядом (...). Цей уряд зайняв апартаменти будинку «Дністер» у Львові».

³ Андрієвський В. Краківські образки. // Шлях Перемоги. — 1955. — 9 жовтня. — С 2.

Володимир Горбовий згадує, що чув по львівському радіо Акт проголошення Української держави 30 червня і 1 липня. Він стверджує, що впізнав навіть голос знайомого диктора. Останній епізод його спогадів про цю подію пов'язаний уже з допитом німцями. Допитували його і Степана Бандеру: «Після мене прийшов до слова Бандера. Він ясно і чітко заявив, що з вираженою позицією німецької сторони ми погодитися не можемо і тому більше не маємо спільної мети до обміркування. На тому ми розійшлися. Десь в тому часі був обнародований у Львівській українській пресі маніфест УНК. Зранку 5 липня 1941 р. гестапо мене в Кракові арештувало».

З цих спогадів відомого діяча націоналістичного руху випливає кілька висновків. По-перше, той, що ОУН мала кілька планів і середовищ для здійснення своїх намірів проголосити Українську державність у 1941 році. Крім того, планувала в майбутньому ті середовища об'єднати, про що, м. ін., згадує Ярослав Стецько: «У кожному разі, я як автор формулювань уклав текст Акта 30 червня 1941 р., і створив коаліційний уряд, а далі Раду Сеньйорів, з проєкцією об'єднати її з Українським Національним Комітетом з Кракова». До речі, частина протоколів згаданої тут Ради Сеньйорів зберігається в архіві ОУН в Українській інформаційній службі в Лондоні. Є там і прізвище В. Горбового⁴ — у списках ув'язнених німцями осіб, звільнення яких добивалася Рада. По-друге, до намірів проголосити державність ОУН прагнула залучити представників різних українських політичних таборів. До того ж, завжди підкреслювався соборницький характер майбутньої держави — з центром у Києві. По-третє, автор цих спогадів писав їх в умовах, коли перебував під постійним наглядом спецслужб, отже, щодня їх могли вилучити і прочитати. Але ніде в них він не шкодує про свій життєвий шлях, не «кається», хоча б про людське око, а навпаки, — говорить про себе як про українського націоналіста не в минулому, а в теперішньому часі. Таким був стиль життя і кредо його покоління.

І наостанок про те, як спогади потрапили до Лондона. Це сталося в 1980-х роках. В. Горбовий мав постійний контакт з Проводом ОУН за кордоном. В усі часи в Проводі були «зарезервовані» місця

⁴ Протоколи Ради Сеньйорів. — АОУН. — Ф. 1. — Оп. 1, од. зб. 1. — Арк. 46.

для Друзів з України, незважаючи на те, хто де перебував: у підпіллі, на засланні чи на волі. Горбовий був одним з таких членів Проводу. До нього, до речі, їздили представники від Проводу ОУН після війни, пропонуючи перебраться до Мюнхена через можливість арешту советськими спецслужбами. Горбовий відмовився, був арештований і засуджений на 25 років таборів.

Після знищення мережі організованого підпілля в Україні ЗЧ ОУН перейшли до тактики індивідуальних контактів з окремими особами, які не були пов'язані між собою, але створювали на місцях «кола впливу».

До цих членів ОУН в Україну під виглядом туристів відряджалися зв'язкові, які перед тим проходили навчання (коди і комунікації) в спеціальних пунктах у Німеччині та Італії. Це були переважно молоді українці, які народилися вже за кордоном. Для багатьох такі доручення були перевіркою їхніх здібностей і відданості працювати в Організації.

Перед відправкою зв'язковий брав з собою ампулу з ціаністим калієм, проходив співбесіду з Головою Проводу. Відомий випадок, коли Бандера сказав одному молодому чоловікові: «Ампула з Вами, але не вживайте її. Кару смерті в СРСР скасували і максимум, що Вам загрожує, це ув'язнення. Життя найцінніше, що є, і Ви повинні вижити, щоб продовжити нашу справу». Крім України, кур'єри їздили до Польщі, Словаччини, Чехії і до Росії (Москва). Відправку здійснював Сектор крайових зв'язків (СКС), або К-3 (для популярного вжитку).

Ця тактика виявилася життєздатною і проіснувала до кінця 1980-х рр. Саме одним з таких кур'єрів Володимир Горбовий і передав свої спогади до Лондона.

Але, очевидно, вони існували не в одному варіанті. Ті, що передали до Лондона, знаходяться нині в колекції документів Василя Олеськіва і будуть передані до Архіву ОУН в УІС-Лондон. В Україні колекція документів Горбового, зокрема й спогади, зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху і виставлена на сайті Електронного архіву визвольного руху⁵.

⁵ Режим доступу: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=787

Крім того, як з'ясувалося, спогади були опубліковані в м. Долині Івано-Франківської області. Щоправда, в них бракує кількох аркушів. Тому в майбутньому важливо буде співставити ці джерела для всебічного і ґрунтовного їх вивчення.

Для нас сьогодні вони є цінним свідченням доби, коли в надзвичайно складних умовах найвідважніші представники народу відновлювали Українську державність.